

LUNDS UNIVERSITET
Centrum för teologi och
religionsvetenskap
MRS 201, B-uppsats
Handledare: Dr. Olof Beckman

Kvinnors rätt till land

jämställdhet, formalisering och fördelning

Vårterminen 2007

Mikaela Sundqvist Hagan

Abstract:

The differences between the sexes when it comes to land and property ownership are enormous. This paper deals with issues concerning women's land and property rights. The aim of the study is to investigate what general factors are effecting women's access to and control of land. In addition, this paper aims to explore the effects of liberal formalism in relation to gender equality and the distribution of land. Formalism and formalization of women's land rights alone won't lead to equality in land distribution or women's emancipation. Women, for example, don't participate in the markets on the same terms as men partly because of discrimination resulting from reigning gender ideologies. Most writers on women's land rights focus on social norms and cultural notions as underlying the lack of effective rights in women's land ownership, but this paper attempts to reinstate material considerations into the discussion by viewing the factual distribution of land as a contributing factor of gender inequality.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING.....	1
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	1
1.2 METOD OCH MATERIAL	2
1.3 BEGREPPSANVÄNDNING	3
1.4 TEORI.....	4
2. KVINNORS RÄTT TILL LAND	7
2.1 BETYDELSEN AV LAND.....	7
2.2 FÖRDELNINGEN AV LAND.....	8
2.3 UTVECKLINGSDISKURS OCH KVINNORS RÄTTIGHETER	9
2.4 GENUS, KLASS OCH LAND.....	11
3. KVINNORS TILLGÅNG TILL OCH KONTROLL AV LAND	13
3.1 ASPEKTER AV OJÄMLIKHET.....	13
3.2 TILLGÅNG TILL OCH KONTROLL AV LAND	14
3.3 SYSTEM FÖR LANDINNEHAV.....	16
4. TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH FAKTISK JÄMSTÄLLDHET	18
4.1 HUR KAN VI STÄRKA KVINNORS LANDRÄTTIGHETER	18
4.2 VILKEN TYP AV RÄTTIGHETER ÄR ATT FÖREDRA.....	20
4.3 LANDREFORMER	20
4.4 OMFÖRDELNING OCH POSITIV SÄRBEHANDLING.....	21
4.5 BETYDELSEN AV INFORMELLA SYSTEM FÖR LANDINNEHAV	22
5. LIBERALISM, FORMALISERING OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER	24
5.1 MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER OCH UNIVERSALISM	24
5.1.2 <i>Den feministiska och kulturrelativistiska kritiken</i>	25
5.2 EKONOMISK NEOLIBERALISM.....	26
5.3 FORMALISERING AV SYSTEM FÖR LANDINNEHAV	28
5.4 PRIVATISERINGSPROCESSER.....	29
6. AVSLUTANDE DISKUSSION.....	30
6.1 SLUTSATSER.....	30
6.2 DISKUSSION AV SLUTSATSER	32
7. LITTERATURFÖRTECKNING	33
7.1 LITTERATUR.....	33
7.2 ÖVRIGT REFERENSMATERIAL	35

Förkortningar:

CEDAW: Convention on the Elimination of All Discrimination Against Women

FAO: Food and Agricultural Organization

ILO: International Labour Organization

NGO: Non Governmental Organization

Sida: Swedish International Development Co-operation Agency

UN-HABITAT: United Nations' Human Settlement Programme

UNDP: United Nations' Development Programme

UNDHR: United Nations' Universal Declaration of Human Rights

1. Inledning

Av all världens land och egendom äger kvinnor i förhållande till män en väldigt liten andel och trots att kvinnors lika rätt till land formaliserats på många håll i världen och trots att diskurser över jämställdhet och kvinnors rättigheter ökar finns det fortfarande väldigt stora skillnader mellan kvinnors formella rättigheter och den faktiska jämställdheten. Dessa skillnader i fördelning av land och egendom mellan könen återfinns överallt i världen i olika utsträckning. Vissa uppgifter hävdar att kvinnor äger så lite som mellan en till två procent av världens samlade tillgångar (Lee- Smith och Trujillo 2006:163-4, UN-HABITAT 2006). Kvinnors landrättigheter är ett mångfacetterat begrepp och vilka faktorer som lyfts fram i förhållande till kvinnors tillgång till och kontroll av land varierar från författare till författare. Författare som Deere och León (2001) betonar exempelvis den faktiska fördelningen som en bidragande orsak till kvinnors brist på effektiva landrättigheter medan andra väljer att fokusera på sociala normer, brister i ansvarutkrävande eller själva förståelsen av genusrelationer hos policyskapare.

1.1 Problemformulering

Uppsatsens syftar till att ge en generell beskrivning av de olika aspekter som påverkar kvinnors rätt till land och att beskriva hur problematiken kring kvinnors brist på tillgång till och kontroll av land föreställs främst inom det akademiska sammanhanget. Min avsikt är att lyfta fram dessa faktorer genom att problematisera och analysera själva begreppet landrättigheter och genom att visa på att det varken är givet eller självklart vad begreppet innebär eller bör innebära.

Då kvinnors landrättigheter i allt större utsträckning formaliseras runt om i världen vill jag i uppsatsen undersöka om formalisering är ett bra tillvägagångssätt för att stärka kvinnors effektiva landrättigheter. Då (neo)liberalismen som ideologi haft stor betydelse både för hur land- och egendomsrättigheter förstås och för hur den ekonomiska politiken utformats de senaste årtiondena vill jag även undersöka vilken eventuell påverkan den liberala synen på

land och egendom har i förhållande till fördelningen av land och jämställdhet. Då den liberala formalismen haft stort inflytande dels i förhållande till rättighetsdiskurser, men även för synen på ekonomisk utveckling är mitt syfte att undersöka förhållandet mellan den liberala formalismen och kvinnors emancipation. Detta syfte besvaras genom min huvudfråga: *Vilka faktorer påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land?*

1.2 Metod och material

Uppsatsen är en kvalitativ litteraturstudie med syfte att undersöka vilken påverkan den liberala formalismen har i förhållande till kvinnors emancipation huvudsakligen i relation till land. För att undersöka sambandet mellan den liberala formalismen och den faktiska jämställdheten har jag valt att undersöka vilka olika faktorer som påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land samt att analysera begreppet landrättigheters innebörd.

Jag har ansett det väsentligt att försöka illustrera hur den ungefärliga situationen ser ut för att ge läsaren en bakgrund och detta har jag gjort genom att använda en del statistik som inte syftar till att ge exakta uppgifter utan som av läsaren bör ses som indikationer för hur skillnaderna mellan kvinnor och män i förhållande till land ser ut. För att kontextualisera frågan om kvinnors landrättigheter för läsaren har jag även behandlat betydelsen av land både generellt och i förhållande till kvinnors självbestämmande och välbefinnande samt berört internationell diskurs både i förhållande till genus, utveckling och rättigheter för att kontrastera detta med den faktiska fördelningen då det idag existerar ett stort glapp mellan kvinnors faktiska och formella jämställdhet. För att problematisera begreppets innehåll har jag utöver de faktorer som påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land även berört hur olika författare förstår förhållandet mellan kvinnors landrättigheter och den faktiska fördelningen samt vilka tillvägagångssätt dessa förespråkar och vilka problem dessa belyser i förhållande till förverkligandet av effektiva landrättigheter.

På grund av internationella biståndsgivares inflytande i förhållande till utvecklingsinterventioner och på grund av att fattigdom i kombination med brist på effektiva landrättigheter innebär en speciellt utsatt situation för kvinnor har jag valt att fokusera främst på landrättigheter i utvecklingsländer med bistånd och ekonomisk utveckling som bakgrund till de diskussioner jag för. För att ge en bild av de internationella diskurser som inbegriper kvinnors rätt till land har jag använt mig av konventionstexter och olika riktlinjer för bistånd

och utveckling. Då många av de artiklar jag hittat vilka behandlar kvinnors landrättigheter byggt på empiriska studier gjorda av andra författare har jag i första hand valt de böcker som bygger på egna etnografiska studier samt även diskuterar kvinnors landrättigheter och jämställdhet generellt. Då min uppsats är generell och översiktlig har jag försökt att använda material som bygger på empiri från olika regioner, vilket resulterat i att jag valt material som baserar sig på studier i främst Afrika, Sydasien och Latinamerika.

Det finns inom studier för kvinnors landrättigheter en uppsjö av författare som inte alltid är helt lätta att kategorisera, men då deras åsikter skiljer sig åt är det främst i förhållande till vilken typ av rättigheter som är att föredra. Bina Agarwal är en av de få som har gjort verkligt utförliga studier av kvinnors landrättigheter och hon benämns av många som en pionjär inom fältet och därför har hennes bok "*A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia*" (1994) varit ett självklart val. Diana Deere och Magdalena Leóns empiriska och teoretiska studier med fokus på Latinamerika "*Empowering Women: Land and Property Rights in Latin America*" (2001) är delvis en fortsättning på de diskussioner Agarwal för och därför har även denna bok fått mycket utrymme i uppsatsen. Utöver detta har jag använt mig av det material som passar mitt syfte och min frågeställning.

1.3 Begreppsanvändning

Begreppet landrättigheter är ett mångfacetterat begrepp och genom uppsatsen har jag använt det både i betydelsen av *formella landrättigheter* vilket syftar till lagstadgade lika rättigheter, men även i betydelsen av socialt erkända krav. Rättigheter och skyldigheter kan således vara socialt erkända utan att vara formaliserade i lag och vice versa. Där jag använt begreppet *effektiva rättigheter* har jag följt Agarwals resonemang. För att landrättigheter ska vara effektiva krävs någon form av kontroll vilket inte nödvändigtvis följer med den juridiska äganderätten. Kontroll kan exempelvis innebära möjligheten att själv bestämma hur marken ska användas eller att kunna avgöra i frågor som försäljning (Agarwal 1994:19). Landrättigheter utgör fokus för denna studie, men jag har ibland även använt mig av begreppet *egendom* då egendom och land inom litteraturen för ämnet ofta används som utbytbara och har en nära anknytning.

I texten har jag använt mig av begreppet *faktisk jämställdhet* som kontrast till *formell jämställdhet* och jag är medveten om att detta är ett normativt begrepp som konstrueras och

tolkas olika i olika kontexter. Då detta inte är en filosofisk uppsats har jag använt faktisk jämställdhet i betydelsen av den faktiska fördelningen av land och de möjligheter kvinnor i praktiken har att kontrollera land och utkräva sina rättigheter. Här har jag följt Deere och Leóns resonemang i deras kritik av den liberala föreställningen om jämlikhet då dessa menar att "[...] så länge existerande könsroller lever kvar och könsuppdelningen i arbete kvarstår, kommer män och kvinnor inte att ha jämlika möjligheter" (Deere 2001:19). Faktisk jämlikhet används således genom uppsatsen i betydelsen av jämlika förutsättningar och som utbytbart med jämställdhet.

Formalism i förhållande till kvinnors landrättigheter används i betydelsen av att beakta formen snarare än innehållet. *Formaliserade rättigheter* används här som den juridiska rätten till land och formaliserad jämlikhet i betydelsen av lika rättigheter inför lag. Formalisering används även i uppsatsen i förhållande till system för landinnehav i betydelsen av att system för landinnehav föreskrivs enligt lag. Då uppsatsen är skriven främst från ett rättighetsperspektiv har ingen vidare problematisering av begreppen *kön och genus* gjorts även om genusrelationer pekas ut som en grundläggande aspekt av system för landinnehav och kvinnors landrättigheter. Då föreställningarna om genus i förhållande till land inte är uppsatsen huvudsakliga syfte används således det biologiska och det socialt konstruerade könet utan att tydliga distinktioner eller definitioner görs.

1.4 Teori

Inom den feministiska teorin uttrycks ibland sambandet mellan genus, klass och etnicitet som innebärandes att kvinnor ofta får bära dubbla eller tredubbla bördor. Förenklat uttryckt kan detta exempelvis innebära att en fattig afrikansk kvinna föreställs befinna sig i den mest utsatta situationen i förhållande till land. Jag anser dock, i likhet med Anthias och Yuval-Davis, att det utifrån det intersektionalistiska perspektivet är viktigt att betona att dessa olika faktorer snarar överlappar varandra och artikuleras tillsammans för att sedan resultera i specifika effekter snarare än att genus, etnicitet och klass bör förstås som lager på varandra (Anthias 1992:70). Jag är således medveten om sambandet mellan olika aspekter så som genus, etnicitet, klass, sexualitet och nationalitet, men då jag inte är intresserad av de specifika effekterna i en specifik kontext utan kvinnors landrättigheter generellt har jag valt att inte använda mig av det intersektionalistiska perspektivet i någon större utsträckning.

Under 1980- och 90-talen växte en kritik fram mot den feministiska teorin, vilken berörde frågor om etnocentrism och representation. Denna kritik förespråkar generellt sett en sorts feministisk mångkulturalism och vänder sig mot den forskning som kategoriserar och framställer kvinnor som innehavandes ett gemensamt perspektiv (Pryse 200:108). Jag är medveten om denna kritik, men då jag skriver om kvinnors landrättigheter utifrån ett teoretiskt perspektiv utgår jag ifrån att det möjligtvis finns gemensamma begränsningar i förhållande till landrättigheter snarare än att det existerar en gemensam universell identitet och gemensamma upplevelser bland kvinnor i allmänhet. Mitt syfte har inte heller varit att essentialisera eller att dikotomisera kategorierna män och kvinnor även om det är svårt att beröra frågor om faktisk jämställdhet och fördelningen av land mellan könen utan att själv bidra till att upprätthålla denna uppdelning. Denna problematik härstammar från det faktum att jag prioriterat att lyfta fram just kvinnors effektiva landrättigheter snarare än att problematisera och dekonstruera kategorin kön. Denna uppsats hamnar således i enlighet med Margareta Hallbergs definition under termen ”kvinnoforskning”, det vill säga att det bakom studien finns föreställningar ”om att ny och annorlunda kunskap leder till förändringar som gynnar kvinnan” (Hallberg 1992:67-8). Denna inriktning har således ett emancipatoriskt syfte utan att problematisera kategorier som kön och kvinna från ett vetenskapsteoretiskt perspektiv (Hallberg 1992:67).

Då genusperspektivet och jämställdhet inom olika diskurser för utveckling, bistånd och mänskliga rättigheter har en central betydelse anser jag att det är viktigt att dels lyfta fram frågan om kvinnors tillgång till och kontroll av land samt att redogöra för vad begreppet landrättigheter kan eller bör innehålla och innebära. Agarwal menar att medan länken mellan egendom och klassrelationer är relativt väletablerad finns det större brister när det gäller forskningen som undersöker sambanden mellan genus och egendom (Agarwal 1994:xv). I förhållande till den ekonomiska neoliberalismen och den liberala formalismens påverkan på kvinnors tillgång till och kontroll av land utgår jag till stor del från resonemang som förs i Kerry Rittichs ”*The Properties of Gender Equality*” (2005). Enligt henne har studier som gjorts inom detta område hittills fokuserat på de sociala normer och kulturella föreställningar som hindrat och begränsat kvinnors tillgång till och kontroll av land och egendom utan att problematisera själva fördelningen av land. Vidare menar Rittich att de olika intressena som rör egendom och land inte försvinner genom införandet av formell jämlikhet samtidigt som hon kritiserar förenklade antaganden om att jämlikhet i förhållande till land och egendom enbart handlar om att förändra sociala normer eller att formalisera kvinnors land- och egendomsrättigheter i lag (Rittich 2005:88).

Trots vikten av egendom och land i förhållande till jämlikhet har inte egendomsrättigheternas substans och utformning diskuterats eller problematiserats inom studier för mänskliga rättigheter i någon större utsträckning utom möjligtvis i förhållande till ursprungsbefolkningar. Tryggandet av egendomsrättigheter accepteras generellt sett som en naturlig del av att respektera de mänskliga rättigheterna. Rätten till egendom identifieras generellt sett som grundläggande för utveckling och i en ILO-rapport från 2004 beskrivs formaliseringen av egendomsrättigheter som avgörande för fattigdomsbekämpning och social utveckling i utvecklingsländer (Rittich 2005:91). Med detta som bakgrund syftar uppsatsen till att undersöka huruvida formalisering är ett bra tillvägagångssätt för att stärka kvinnors situation i förhållande till land och hur den liberala formalismen påverkar jämställdheten mellan könen.

2. Kvinnors rätt till land

Detta kapitel syftar till att erbjuda en uppskattning av den faktiska ojämlikheten som råder mellan män och kvinnor i förhållande till land och att visa på att den faktiska fördelningen eller snarare snedfördelningen i sig är en av de bidragande orsakerna till den faktiska ojämlikheten som råder mellan könen runt om i världen och att denna inte enbart bör ses som ett resultat av kvinnors underordning. Den generella betydelsen av land behandlas för att visa på hur viktigt land i sig är för att förbättra kvinnors ekonomiska, politiska och sociala situation och i strävan efter att öka den faktiska jämställdheten. Genom att visa på betydelsen av land och effektiva rättigheter vill jag understryka att formaliserade rättigheter inte nödvändigtvis bidrar till faktisk jämlikhet samt att ge en översikt över de problem som inryms i förhållandet mellan genusrelationer och fördelningen av land.

2.1 Betydelsen av land

Land har genom historien varit den primära källan för välstånd och social status i de flesta samhällen och utgör fortfarande den främsta tillgången för huvuddelen av de jordbrukande och urbana befolkningarna. Land är av särskild stor betydelse för fattigare hushåll och samhällen då mark utgör den främsta möjligheten till försörjning och överlevnad. Exempelvis i Uganda utgör land mellan 50 till 60 procent av de fattigaste hushållens tillgångar (Mason 2005:116). Land är dock inte enbart värdefullt i termer av föda och marknadsgrödor utan även i mindre kommersialiserad betydelse då den också används för exempelvis boende, ved och betesmark, det vill säga för ren överlevnad (Razavi 2003:19). Land har ofta även en kulturell och symbolisk betydelse förutom det rent instrumentella värdet då land ofta utgör basis för gemenskap och knyter samman generationerna (Walker 2003:116-7).

Fattigdomen på landsbygden och den höga arbetslösheten inom de formella ekonomierna som råder i många utvecklingsländer tenderar vidare att förstärka behovet av land på landsbygden. I exempelvis Sydafrikas bantustans utgör jordbruket inte längre den

huvudsakliga inkomsten, men enligt Walker är tillgången till land fortfarande avgörande i människornas försök att få ihop en dräglig tillvaro då jordbruk ofta kombineras med lönearbete eller andra inkomster för att få hushållets ekonomi att gå runt (Walker 2003:117).

Kvinnor uppskattas vara ansvariga för ungefär hälften av jordens livsmedelsproduktion och i utvecklingsländer beräknas kvinnor producera upp till mellan 60 och 80 procent av dessa länders totala produktion (Mason 2005:126). Enligt FAO:s uppgifter bidrar kvinnor med upp till 90 procent av den totala risproduktionen i sydöstra Asien och ungefär upp till 80 procent av livsmedelsproduktionen i Afrika söder om Sahara utgörs av kvinnors arbete (FAO: Facts and Figures 2007). Trots att det är kvinnor, främst i utvecklingsländer, som står för det huvudsakliga jordbruksarbetet och producerar den största delen av världens livsmedel äger dessa väldigt sällan jorden de brukar. Exempelvis äger mindre än 10 procent av de jordbrukande kvinnorna i Indien, Nepal och Thailand marken de brukar (FAO: Facts and Figures 2007).

2.2 Fördelningen av land

Då land är av sådan stor betydelse ekonomiskt, socialt, politiskt och kulturellt får skillnaderna i tillgång till och kontroll av land mellan kvinnor och män stora konsekvenser för kvinnors situation. Skillnaderna i fördelning mellan kvinnor och män är förmodligen en av de mest påtagliga aspekterna av ojämlikheten som råder mellan män och kvinnor runt om i världen. Dessa skillnader i land och egendom mellan män och kvinnor återfinns överallt, men tenderar att påverka de kvinnor som lever i världens fattigare regioner i störst utsträckning vilket har bidragit till att uppsatsen främst behandlar kvinnors landrättigheter i förhållande till utveckling (Mason 2005:114).

Även i utvecklingsländer och regioner där kvinnor brukar jorden relativt oberoende är kvinnors anspråk på land oftast indirekta och osäkra (Mason 2005:114). Detta då det är vanligt att kvinnor använder sig av indirekta och informella medel och kontakter för att få tillgång till land, vilket inte nödvändigtvis innebär direkt kontroll av resurserna i sig (Quisumbing 2003:143).

Då de flesta länder inte samlar in data över män och kvinnors ägande av eller tillgång till land och egendom är det svårt att få fram tillförlitlig statistik. Uppgifter som används av olika organisationer och akademiker hävdar dock att kvinnor endast äger mellan 1 till 2

procent av all världens land och egendom (Lee- Smith och Trujillo 2006:163-4, UN-HABITAT 2006). Data som samlats in från fem sydamerikanska länder (Brasilien, Mexico, Nicaragua, Paraguay och Peru) visar att kvinnor endast utgör en tredjedel eller mindre av dem som äger land (Mason och Carlsson 2005:118-9). Liknande statistik återfinns i andra delar av världen och exempelvis i Kamerun uppskattar Världsbanken att kvinnor besitter mindre än 10 procent av de formella titlarna trots att kvinnor uppskattningsvis utgör 75 procent av arbetskraften som används inom landets jordbruk (Mason och Carlsson 2005:119). Även om det i dagsläget är svårt att uppskatta den faktiska fördelningen av land ger dessa exempel oss en indikator på att det finns en stor snedfördelning av världens tillgångar och resurser som bör lyftas fram och problematiseras.

2.3 Utvecklingsdiskurs och kvinnors rättigheter

På grund av den stora snedfördelningen av världens tillgångar har reformer för att förändra system för landinnehav som missgynnar kvinnor i utvecklingssammanhang genomförts i en rad länder som exempelvis Tanzania, Uganda, Malawi och Nigeria. Internationella biståndsgivare har haft stort inflytande både i processerna för att utforma dessa reformer och genom de strategier som används inom olika utvecklingsprogrammen med syfte att öka kvinnors självbestämmande inom en rad olika områden kan de således påverka kvinnors situation på ett reellt sätt (Whitehead 2003:68).

Exempel på de utvecklingsaktörer som genom bistånd påverkar kvinnors situation i förhållande till rättigheter och land är svenska Sida och internationella UNDP. I april 1997 antog Sida ett handlingsprogram för att främja jämställdhet inom ramarna för svenska utvecklingssamarbeten. Programmet syftar till att uppnå jämställdhet främst genom att använda sig av ”*gender mainstreaming*”, vilket är en strategi för att integrera genusperspektivet inom olika ”*utvecklingsinterventioner*”. Denna strategi för att integrera genusfrågor föreställs sedan återspeglas inom de olika landsstrategierna (Mikkelsen 2002:v). Även på UNDP:s agenda återfinns ”*gender mainstreaming*” och även ”*gender empowerment*” som verktyg för att främja jämställdhet. UNDP har dessutom tematiska fonder som bland annat används för att främja kvinnors land och egendomsrättigheter (UNDP 2002).

Idéer om jämställdhet, utveckling och kvinnors rätt till land återfinns även inom

diskurser för mänskliga rättigheter och inom folkrätten. Staternas ansvar att tillgodose kvinnor samma rättigheter som män samt kvinnors rätt till icke diskriminering finns befast i en rad olika internationella dokument, varav det mest betydande är *FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor* (CEDAW), vilken antogs av generalförsamlingen i december 1979 och trädde ikraft i september 1981 då tjugo länder ratificerat avtalet. I november 2006 hade 185 länder, det vill säga över 90 procent av FN:s medlemsländer, ratificerat konventionen (Women Watch 2007). Inom ramarna för denna konvention behandlas även kvinnors rätt till lika behandling vid landreformer och vid förvaltning av egendom (se artikel 14 och 15). Vidare kan vi i artikel 16:1 (h) läsa att lika rättigheter för båda makarna ska gälla ”i fråga om ägande, förvärv, skötsel, förvaltning, förfogande och avyttring av egendom, vare sig detta sker utan kostnad eller mot vederlag”. Det är tydligt enligt Kvinnokonventionen att formaliserade lika rättigheter till land och egendom ska införas och skrivas in i staternas konstitutioner eller grundlagar. Staterna skall vidare enligt artikel 3 ”på alla områden, och särskilt på de politiska, sociala, ekonomiska och kulturella områdena, vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftning, för att säkerställa full utveckling och framsteg för kvinnorna och därmed garantera dem utövande och åtnjutande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på grundval av jämställdhet med männen.”

Då kvinnors brist på land och rätt till icke diskriminering börjat få en allt mer central betydelse inom både utvecklingsdiskurser och utvecklingsstrategier och inom diskussioner för mänskliga rättigheter är det numer allmänt accepterat att rätten till land är av avgörande betydelse i strävan efter jämlikhet mellan könen. På ett normativt plan är det således inte längre problematiskt att kräva jämlikhet i förhållande till egendom eller att hävda kvinnors lika rätt till land varken utifrån ett rättighets- eller utvecklingsperspektiv (Rittich 2005:87-8).

Trots detta uttalade engagemang för kvinnors rättigheter kvarstår det faktum att kvinnor i praktiken inte kontrollerar land och egendom i lika stor utsträckning som män. Formalisering garanterar inte att den faktiska jämställdheten ökar, vilket Bina Agarwals etnografi visar på. Exempelvis menar hon att sydasiatiska kvinnor inte ärver eller kontrollerar land i större utsträckning efter att genusprogressiv lagstiftning införts i dessa länder (Agarwal 1994:xvi). Deere och Leóns studier visar vidare att glappet mellan kvinnors formella jämställdhet och kvinnors faktiska ägande är stort även i Latinamerika. Det existerar således stora problem när det gäller implementeringen av kvinnors land- och egendoms rättigheter och den faktiska fördelningen av land mellan män och kvinnor världen över (Deere 2001:1). Det är således viktigt att diskussioner över den faktiska fördelningen inkluderas i diskussionerna över kvinnors land- och egendomsrättigheter och vad detta har för betydelse i

förhållande till den faktiska jämställdheten och kvinnors rättigheter i stort.

2.4 Genus, klass och land

Bristen på effektiva egendomsrättigheter, det vill säga det faktiska ägandet och kontrollen av land och egendom, bör enligt Agarwal ses som ett sätt att förklara kvinnors ekonomiska, sociala och politiska underordning. Hon placerar således fokus på den faktiska fördelningen genom att anta ett materiellt perspektiv istället för att enbart lyfta fram sociala normer och kulturella föreställningar som faktorer för kvinnors begränsade effektiva landrättigheter även om alla dessa aspekter interagerar och påverkar den faktiska jämställdheten. Enligt Agarwal är således processer för att stärka kvinnors effektiva landrättigheter den process som kommer att vara av största vikt för att öka kvinnors självbestämmande och den faktiska jämställdheten i stort världen över (Agarwal 1994:xv-xvi).

Enligt Quisumbing är land och andra tillgångar dessutom avgörande för kvinnors makt och möjlighet att förhandla inom exempelvis äktenskapet, vilket visar på betydelsen av land för kvinnors positioner även inom andra områden i samhället. Effektiva landrättigheter skulle således kunna vara ett sätt att öka kvinnors autonomi och självbestämmande (Quisumbing 2003:139, Deere 2001:11).

Kvinnorörelsen har generellt sett betonat kvinnors reproduktiva rättigheter och upphörandet av det könsrelaterade våldet snarare än frågor som rör just kvinnors land och egendom. Enligt Deere och León beror detta på identitetspolitiken som vuxit fram i den postsocialistiska neoliberala eran. Frågor som rör identitet och kultur har enligt detta resonemang ersatt rättvisefrågor i termer av klass, politisk ekonomi och omfördelning. Vidare menar dessa författare att den faktiska jämställdheten i förhållande till land kräver att omfördelningsfrågorna åter lyfts fram om genusrelationer ska kunna förändras och kvinnors ägande ska kunna stärkas (Deere 2001:9).

Det är dock inte enbart genusrelationer som är av betydelse i förhållande till land. Hur system för ägande, kontroll och tillgång i förhållande till land ser ut avgörs till stor del av sociala relationer där både genus- och klasstrukturer inom ett samhälle spelar en avgörande roll. Män kontrollerar generellt sett land i större utsträckning än kvinnor, men även klass är av betydelse i detta sammanhang. Exempelvis kontrollerar män med högre ekonomisk och social status oftast bättre land än män som befinner sig längre ned i den sociala hierarkin, men även

kvinnors landrättigheter påverkas av social och ekonomisk status. Kvinnor som tillhör mer privilegierade sociala kategorier, exempelvis i Gambia, kan tilldelas bättre och bördigare land än andra kvinnor på grund av manliga släktingars inflytande och ställning i samhället (Lastarria-Cornhiel 1997:1320). Det är således en rad olika faktorer som samspelar i förhållande till landrättigheter där genus är en grundläggande aspekt, men det är viktigt att beakta att även ålder, klass och etnicitet speglas i dessa sociala relationer som omger system för landinnehav (Wanyeki 2003:25).

3. Kvinnors tillgång till och kontroll av land

Då sociala relationer i kombination med klass och genus i stor utsträckning påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land är det viktigt att beakta det lokala samhällets strukturer och uppbyggnad som en viktig påverkande faktor. Detta då det finns många olika system för hur land erhålls och då dessa sätt har betydelse för vilka rättigheter i förhållande till land som kvinnor erkänns. Hur kvinnors tillgång till och kontroll av land förstås beror på vilka aspekter och problem som lyfts fram, bland både akademiker och policyskapare, och inom olika landreformer och inom kvinnorörelserna. Förståelsen av de faktorer som påverkar kvinnors rätt till land får konsekvenser för hur kvinnors landrättigheter förstås och för vilka lösningar som föreskrivs. Förutom det lokala samhället och sociala relationer kan ett lands ekonomiska politik, internationella och nationella handlingsprogram och lagstiftningsåtgärder samverka i förhållande till kvinnors landsituation. Mitt syfte är här att lyfta fram olika faktorer som får betydelse för hur kvinnors landrättigheter förstås och föreskrivs.

3.1 Aspekter av ojämlikhet

Deere och León betonar själva ojämlikheten i fördelningen av land som en av de grundläggande orsakerna till ojämlikheten mellan könen. Dessa menar vidare att faktisk jämställdhet i förhållande till land inte är möjlig utan att frågor som rör omfördelning och reformer av landinnehav lyfts upp på agendan för kvinnors landrättigheter (Deere 2001 et. al.). Agarwal betonar även den materiella aspekten, men diskuterar inte omfördelning som lösning utan snarare stärkta självständiga, det vill säga ej gemensamt ägande inom äktenskapet, individuella rättigheter i förhållande till land (Agarwal 1994: et. al.). Andra författare som Lee-Smith och Trujillo betonar istället institutionella barriärer och strukturer som mest begränsande för implementeringen av kvinnors landrättigheter, men även kulturella aspekter och sociala normer som reproduceras informellt genom exempelvis utbildning och inom familjen lyfts fram som bidragande till fördelningen av land mellan könen (Lee-Smith

och Trujillo 2006:164-5). Fortsättningsvis anser Quisumbing att den faktiska ojämlikheten generas och upprätthålls till stor del genom att lokal praxis och lokala samhällsnormer bestämmer kvinnors tillgång till och kontroll av land, samtidigt som hon vänder på det och menar att fördelningen i sig även kan anses bidra till den sociala, ekonomiska och politiska ojämlikhet som råder mellan kvinnor och män (Quisumbing 2003:142).

3.2 Tillgång till och kontroll av land

Vilka faktorer som lyfts fram av olika författare beror till stor del på hur de definierar och förstår landrättigheter som begrepp. Landrättigheter definieras av Agarwal som ”*krav vilka erkänns juridiskt och socialt och som upprätthålls av en extern legitimerad auktoritet*”. Dessa utomstående auktoriteter kan antingen utgöras av staten eller av lokala och regionala institutioner (Agarwal 1994:19). Även Deere och León använder denna definition men menar att det är viktigt att göra skillnad på just landrättigheter och tillgång till land då det senare förutom de juridiska kraven även kan innebära informella sätt att få tillgång till land på. Informella former av tillgång till kan ske som gåvor från släktingar eller exempelvis i form av lån från släktingar och grannar. Landrättigheter i motsats till nyttjanderätt är oftast associerade med större säkerhet och upprätthållande utifrån (Deere 2001:3).

Inom studier för kvinnors land- och egendomsrättigheter finns det konkurrerande uppfattningar mellan de som använder uttrycket ”*a bundle of rights*” och de som förkastar denna föreställning om landrättigheternas uppbyggnad. Uttrycket syftar generellt till att beskriva de olika krav som existerar jämsides i förhållande till land och egendom. Anhängarna till begreppet hävdar att dessa olika krav är hierarkiskt ordnade och genusbetingade där män vanligtvis innehar kontrollen eller ägandeskapet över land, medan kvinnor generellt föreställs inneha tillgång till land. Razavi vänder sig mot denna förenklade syn på landrättigheter, men erkänner dock att det existerar olika krav i förhållande till land. Istället för att använda sig av denna standardmodell som delar upp landrättigheter i primära och sekundära rättigheter anser hon att det är viktigt att undersöka hur rättigheternas specifika uppbyggnad ser ut i varje enskild social kontext (Razavi 2003:23).

Land rättigheter kan dock generellt sett sägas härstamma från familjen genom arv eller äktenskap eller grunda sig på medlemskap i en gemenskap. De kan vara individuella, erhållas

genom marknaden, i och med land reformer eller överföringar från staten. Rätten till land kan vara relativt trygg eller tillfällig och villkorlig. Exempelvis kan villkorliga rättigheter gälla så länge en person stannar på en viss plats (Agarwal 1994:19).

Kevane har studerat kvinnors tillgång till land i Afrika och funnit att afrikanska kvinnor generellt sett erhåller land genom äktenskap och att denna nyttjanderätt vanligtvis är villkorlig, vilket innebär att den kan upplösas till följd av skilsmässa eller om maken plötsligt dör (Kevane 2004:51). Då tillgångar i form av land är av stor vikt när kvinnor förhandlar inom äktenskapet har sättet dessa ackumulerats på stor betydelse för kvinnors position. Exempelvis om en kvinna ärver land är hennes kontroll och tillgång troligtvis starkare än om hon brukar sin makes ärvda land. Rättigheter kopplade till land kan innebära alltifrån tillträde och nyttjande rätt till direkt kontroll. Både formella och informella institutioner, så som staten eller familjen, kan utgöra bas för land- och egendomsrättigheter. Informella kanaler kan exempelvis vara nätverk grundade på personliga kontakter eller vara släktskapsbaserade (Quisumbing 2003:139).

Deere och Leóns studier från Latinamerika visar att ojämlikheten i ägande och kontroll av land mellan kvinnor och män främst kan härledas till familj, samhälle, staten och marknaden. Ojämlikheten mellan könen i förhållande till fördelning beror enligt författarna på att män getts företräde i förhållanden som reglerar hur arv fördelas, men även till följd av att män getts företräde inom statliga reformer. Vidare påverkas kvinnors tillgång till och kontroll av land av kvinnors underordnade position inom äktenskapet och till följd av en marknad som inte ger kvinnor samma möjligheter som män. I många regioner av Latinamerika ägs land gemensamt av kollektivet och fördelas sedan internt inom samhället. Även denna fördelning som sker på basis av traditioner och traditionell praxis tenderar således att exkludera kvinnor (Deere 2001:2-3).

En annan faktor som påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land är statliga program och system för social säkerhet, vilka oftast är riktade till män. Detta beror enligt Elson till stor del på rådande föreställningar om mannen som försörjare. Då kvinnor ofta setts som beroende har det traditionellt sett varit så att kvinnor fått tillgång till de sociala förmånerna via maken. Detta menar författaren har bidragit till att de fattigaste kvinnorna i de fattiga länderna frångits möjligheten att ens se sina rättigheter, inklusive land, progressivt förverkligade. Kvinnors tillgång till och kontroll av land är således mer beroende av den politiska kulturen snarare än den naturliga omgivningen menar hon (Elson 2001:99).

3.3 System för landinnehav

Kvinnors tillgång till och kontroll av land beror således dels på den politiska omgivningen, men även på de system för landinnehav som reglerar dessa förhållanden. Lastarria Cornhiel använder sig av en sociologisk definition när hon förklarar system för landinnehav som ”[...] *sociala relationer etablerade kring land vilka avgör vem som kan använda vilken mark och hur*”. System för landinnehav relaterar på olika sätt till sociala relationer och institutioner så som familjestrukturer, föreställningar om äktenskap och genus, och regler för hur land och egendom ärvs. Alla dessa sammanlänkade strukturer tenderar enligt henne att förstärka, modifiera eller anpassa sig i förhållande till varandra (Lastarria- Cornhiel 1997:1317-8). Jag anser att hennes definition är användbar då den betonar det faktum att rättigheter inte endast är formella och lagstadgade utan att de även måste vara socialt och moraliskt legitima för att vara effektiva, men jag anser vidare att det är viktigt att i denna fråga lyfta fram formalisering, politik som styr reformer och handlingsprogram och ekonomiska faktorer som lika viktiga för kvinnors tillgång till och kontroll av land även om dessa inte behandlas här i lika stor utsträckning.

Kevane har gjort en generell beskrivning av system för landinnehav i Afrika och där han menar att ägande av land generellt sett inte är formaliserat och att land ofta hyrs ut eller lånas, men att dessa olika system oftare regleras av sedvanor snarare än den ekonomiska marknaden. Land säljs generellt sett inte och försäljning är ofta uttryckligen förbjudet inom lokala och nationella lagar. Tillgång till land erhålls och förloras på en rad olika sätt, vilket kan ske genom medlemskap i en social grupp, genom arbete och investeringar och ibland genom köp (Kevane 2004:48). Vanligtvis är kvinnor ägare till grödorna snarare än marken hon brukar, vilken aldrig egentligen blir hennes egen. De flesta afrikanska samhällen faller enligt Kevanes kartläggning in under sex olika system, varav två av dessa tillåter kvinnor att sälja och fördela land, men detta utgör snarare undantag än regel. Kvinnor har generellt sett inom de flesta system för landinnehav färre rättigheter än män och oftast avgörs kvinnors tillgång till land av hennes sociala relationer, till släkt och make (Kevane 2004:48).

Familj och släktskap har stor betydelse då familjer i Afrika ofta äger land kollektivt och det är genom att vara en del av en gemenskap som både kvinnor och män erhåller olika rättigheter till land och egendom. Dessa regleras oftast genom regler för hur land får ärvas över generationerna. Trots att en del islamska system och en del matrilineära samhällen ger kvinnor ganska starka rättigheter är det vanligare att kvinnors rättigheter är sekundära och

begränsade i förhållande till mäns (Kevane 2004:50-1). I Västafrika där bristen på land ökar och där ägandet koncentreras i större utsträckning har kvinnors tillgång till land minskat ytterligare, vilket visar på hur processer som privatisering och fattigdom kan transformera system för landinnehav på ett sådant sätt att det ofta slår hårdast mot kvinnor (Kevane 2004:51). I södra Afrika spelar informella system för fördelning av land störst roll, där lokala auktoriteter oftare följer lokala regler än de som föreskrivs nationellt. Även om det finns traditionella system för landinnehav där kvinnor har relativt starka land rättigheter och där kvinnors rätt till land formaliserats menar Kevane att i alla system hade kvinnor tillgång till mindre ytor av mark än män. Även i system där marknadsgrödor införts och där möjligheterna att äga och sälja land blivit större har män vanligtvis utövat rätten till ägande och exkluderat kvinnor (Kevane 2004:53-5). Dessa skillnader i ägande och fördelning mellan könen tycks således finnas inom de flesta system för landinnehav, vare sig de baseras på kollektivt eller individuellt ägande, vare sig kvinnor ärver eller inte, och oberoende av den ekonomiska marknaden (Kevane 2004 et al.).

Quisumbing menar att kvinnors förmåga att organisera sig och investera socialt samt deras förmåga att delta i grupper är avgörande faktorer för kvinnors rättigheter på lokal nivå. Hon belyser även den lokala kontextens betydelse i förhållande till landrättigheter genom att ge exempel på hur kvinnornas landrättigheter i Ghana stärkts genom den ökade efterfrågan på kvinnors arbetskraft inom kakaoproduktionen. Dessa olika faktorer som hittills nämnt kan således även stärka kvinnors situation, även om det är svårt på förhand att veta hur en särskild politik eller hur olika processer kommer att påverka kvinnors situation i förhållande till land (Quisumbing 2003:140-1).

4. Tillvägagångssätt och faktisk jämställdhet

Trots att kvinnors rättigheter inom äktenskapet och i förhållande till land stärkts genom lagstadgade rättigheter kan sedvanerätt ha större betydelse för hur dessa rättigheter tillämpas. Lokala normer är oftast den mest avgörande faktorn för tillämpandet och implementering av rättsenliga rättigheter till land (Quisumbing 2003:143). Det är dock inte helt tydligt vilket fokus och vilken utgångspunkt vi bör ha i förhållande till landrättigheter. Jag har därför velat lyfta fram en rad olika ståndpunkter för att belysa hur komplex frågan om hur faktisk jämställdhet i förhållande till land bäst uppnås. Då landreformer är ett sätt för kvinnor att potentiellt få större tillgång till land har jag även berört detta och frågan om positiv särbehandling. Den faktiska situationen tycks således kräva reformer som är både kontext- och genuskänsliga, det vill säga som både berör genusrelationer och lokalsamhället som grundläggande för kvinnors faktiska ägande.

4.1 Hur kan vi stärka kvinnors landrättigheter

Formell jämlikhet inför lag i förhållande till land och egendom har redan införts i många utvecklingsländer, men det råder generellt sett i världen ett oerhört stort glapp mellan de formella juridiska rättigheterna och kvinnors faktiska ägande av land. Jämlikhet i förhållande till land och egendom handlar således om betydligt mer än formell jämlikhet, det vill säga hur den faktiska fördelningen ser ut (Deere 2001:1). De flesta latinamerikanska länder som har ratificerat CEDAW har reviderat de nationella konstitutionerna så att kvinnor och män uttryckligen garanteras formell jämlikhet inför lagen, men trots detta har de formella rättigheterna i förhållande till land i praktiken inte inneburit jämlikhet i förhållande till den faktiska fördelningen. De största skillnaderna mellan formell och faktisk jämlikhet återfinns enligt Deere och León i förhållande till jordbrukande kvinnors ägande och kontroll av land (Deere 2001:1-2).

Det finns stora skiljelinjer mellan akademiker som skrivit om kvinnors landrättigheter

över vilken typ av rättigheter som är att föredra. Walker menar exempelvis att formaliserade rättigheter generellt sett är normativa och inte pragmatiska. För att vara pragmatiska måste de kunna översättas till den lokala verkligheten. Landrättigheter bör enligt henne förstås som sociala processer, vilka kräver implementering och medvetenhet om genusrelationernas grundläggande roll för kvinnors tillgång till och kontroll av land. Hon menar dock att internationella diskurser och formaliserade rättigheter hjälper till att legitimera kraven på kvinnors tillgång till och kontroll av land (Walker 2003:136,128-9). Formaliserade rättigheter kan innebära en säkerhet och ett upprätthållande av kvinnors krav och rätt till land även om dessa i sig inte är tillräckliga för att bidra till att den faktiska jämställdheten ökar (Agarwal 1994:19).

För att kunna stärka kvinnors situation i förhållande till land krävs även ansvarsutkrävande, vilket är grundläggande och avgörande för att kunna upprätthålla och tillgodose alla de mänskliga rättigheterna. Elson betonar således ansvarsutkrävande som den viktigaste aspekten i förhållande till kvinnors rättigheter allmänt och land specifikt. Landreformer, statliga överföringar, internationella och nationella handlingsprogram som syftar till att stärka kvinnors krav på tillgång till land måste därför stödjas av system för ansvarsutkrävande (Elson 2001:103). Vidare betonar hon det faktum att rättigheter innebär skyldigheter. Formella eller informella, regionala och lokala processer som involverar lokalsamhället tycks även enligt detta resonemang vara grundläggande för att rättigheter ska kunna ha en verklig innebörd. Processer för att stärka kvinnors tillgång till och kontroll av land måste således enligt Elson inbegripa tillgänglighet, transparens och effektivitet (Elson 2001:103).

Quisumbing betonar tillgången till socialt kapital som en viktig aspekt och möjlighet för kvinnor att stärka sina rättigheter. Genom att organisera sig och genom kollektiva lösningar, mikrolån och program för att öka kvinnors deltagande kan kvinnors mer effektivt utkräva sina landrättigheter (Quisumbing 2003:139). Formalisering av kvinnors landrättigheter som tillvägagångssätt kan endast stärka kvinnors effektiva landrättigheter om kvinnor dels är medvetna och sina rättigheter och om dessa har tillräckligt med möjligheter för att utkräva dessa. Andra begränsningar som kvinnor möter måste också tas i beaktande. Dessa begränsningar är alla de faktorer som påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land. Exempelvis nämner Quisumbing kvinnors brist på tillgångar och land för att investera och utöka samt själva snedfördelningen av land och kvinnors roll och ansvar inom hemmet och familjen (Quisumbing 2003:144).

4.2 Vilken typ av rättigheter är att föredra

För att kvinnor mer effektivt ska kunna utkräva landrättigheter menar Quisumbing i likhet med Agarwal att självständiga rättigheter för kvinnor i förhållande till resurser och land är att föredra då dessa stärker kvinnors position och förhandlingsläge inom familjen, äktenskapet och i samhället i stort (Quisumbing 2003:142). Walkers forskning från Sydafrika visar dock att det inte alltid är helt tydligt, främst inom handlingsplaner för att öka kvinnors tillgång till och kontroll av land, vad självständiga rättigheter i land egentligen innebär. Det vill säga huruvida självständiga rättigheter innebär individuella eller gemensamma landtitlar tillsammans med makarna. Agarwal är en stark förespråkare för individuella självständiga rättigheter och hennes forskning har enligt Walker haft stor inverkan på hur sydafrikanska organisationer som förespråkar kvinnors kontroll av land förstår just dessa rättigheters innehåll. Walker menar dock att Agarwals resonemang om självständiga rättigheter i land inte kan appliceras på så vitt skilda kontexter som Sydasiens och Sydafrika då systemen för landinnehav ser olika ut. Walker menar vidare att från ett strategiskt perspektiv är det problematiskt att utesluta gemensamma titlar tillsammans med makarna då detta möjligen är det bästa alternativet och det mest realistiska, åtminstone i den sydafrikanska kontexten (Walker 2003:128).

4.3 Landreformer

Landreformer med syfte att omfördela mark har genomförts på många håll i världen. Dessa har bland annat haft en stor betydelse i Sydafrika efter apartheidregimens fall. Ett av problemen med landreformer är enligt Walker att många av handlingsplanerna och nyckeldokumenterna som syftar till att omfördela land oftast är språkmässigt könsneutrala. Detta innebär att övergripande åtaganden att inrikta sig på kvinnors situation och att uppmärksamma deras behov försvunnit helt i implementeringen (Walker 2003:124). Detta är ett exempel på hur problematiken kring genusrelationer och land ofta försvinner om det inte finns tydliga riktlinjer för hur frågor om genus i förhållande till land ska hanteras mer konkret inom ramarna för reformer (Walker 2003:124-5). Vidare ses ofta säkrandet av kvinnors landrättigheter som ett särintresse istället för som grundläggande för hela system av

landinnehav. Walker menar således att det inte räcker med att genusperspektivet finns med i nationella övergripande riktlinjer utan att dessa måste implementeras även i de andra nivåerna, exempelvis i regionala handlingsplaner för reformer och kunna översättas till handling. I träningskurser för statstjänstemän som arbetar med landreformerna i Sydafrika betraktas principer om jämställdhet oftast som en extra tillbyggnad snarare än som ett centralt element i arbetet (Walker 2003:124-5).

Forskningen som presenteras i antologin *Women and Land in Africa* (2003) baseras på studier gjorda i sju afrikanska länder (Kamerun, Etiopien, Moçambique, Nigeria, Rwanda, Senegal och Uganda) visar enligt Wanyeki på att det finns ett stort behov av landreformer som inriktar sig på genusrelationer. I detta sammanhang definieras landreformer som *”juridiska och politiskt styrda förändringar i förhållande till rättigheter som påverkar tillgång till och kontroll av land, med syftet att förändra system för landäggande”* (Wanyeki 2003:25). Landreformerna bör vara mottagliga för det faktum att de ”fattiga” inte är en homogen grupp och att olika grupper har olika positioner i förhållande till intressen och makt. Faktorer som ålder, klass och etnicitet påverkar också kvinnors tillgång till och kontroll av land, vilket skaparna av reformer måste ta i beaktande. För att reformer ska vara framgångsrika i termer av faktisk jämställdhet räcker det inte enbart för policyskapare att inrikta sig på lagstiftning. Wanyeki lyfter här fram betydelsen av att inkludera sedvanerätt och religiösa lagar som möjligheter i arbetet för att förbättra kvinnors situation i förhållande till land. Genom att inkludera lokalsamhället har program och handlingsplaner enligt detta resonemang större möjlighet att påverka kvinnors situation lokalt (Wanyeki 2003:25-6).

4.4 Omfördelning och positiv särbehandling

Samtidigt som diskurser om jämlikhet både inom internationella och nationella handlingsplaner ökar är dessa, enligt Deere och León, ofta utan möjlighet till verklig förändring. Detta har enligt författarna att göra med att omfördelningsfrågor till stor del ersatts av frågor som rör identitet och erkännande. Under 1990- talet antog många latinamerikanska stater nationella handlingsplaner för att stärka kvinnors situation och för att förverkliga jämlikhet i möjligheter mellan könen. Dessa innehöll både generella och specifika mål, men problemet som de ser det är att dessa alltför sällan föreskrev positiv särbehandling för att för att öka kvinnors tillgång till och kontroll av land. Även om staterna i Latinamerika

kommit långt i termer av formell jämlikhet har få konkreta försök gjorts för att gottgöra för den ojämlikhet som råder i förhållande till land (Deere 2001:22-3). De flesta forskare inom studier för kvinnors landrättigheter är överens om att landägande är avgörande för kvinnors välbefinnande och för att förverkliga jämlikhet mellan könen, men det är som sagt inte helt tydligt hur denna jämlikhet ska förverkligas (Agarwal 1994, Deere 2001, m.fl).

Deere och León menar att då betydelsen av land i förhållande till jämlikhet är relativt etablerad inom dessa sammanhang är bristen på uppmärksamhet i förhållande till omfördelning av tillgångar och positiv särbehandling inom staternas nationella handlingsprogram den största begränsningen i förverkligandet av faktisk jämställdhet (Deere 2001:23). Agarwal menar i motsats till Deere och León trots att hennes etnografi bygger på studier gjorda i Sydasiens att en av de viktigaste anledningarna till skillnaderna i land har att göra med kvinnors begränsade deltagande inom den politiska sfären och inom de institutioner som stiftar lagar. Kvinnor är enligt henne snarare mottagare än skapare av den politik, handlingsplaner, reformer och beslut som påverkar deras liv på ett fundamentalt sätt (Agarwal 1994:193).

4.5 Betydelsen av informella system för landinnehav

Trots att kvinnor erhållit formaliserade rättigheter inom många kontexter är det enligt Quisumbing främst de moraliska och socialt erkända rättigheterna som utgör kvinnors säkerhetsnät vid eventuell skilsmässa eller bortgång inom familjen. Hon menar således att det som är avgörande för en kvinnas situation vid kriser och vid förändrade familjeförhållanden är sociala skyldigheter och de lokala tolkningarna av författningens och lagstadgade rättigheter. Det är således inte helt självklart att den mest progressiva formella lagstiftningen i sig påverkar den faktiska jämlikheten och fördelningen av land. Som exempel använder Quisumbing sig av Etiopiens civila lagstiftning från 1960, vilken innebar att de etiopiska kvinnorna hade mer utökade rättigheter än kvinnorna i USA och Storbritannien vid denna tidpunkt. Detta konstaterande i sig säger inte särskilt mycket om vare sig de etiopiska eller västerländska kvinnornas situation i förhållande till jämställdhet. Trots införandet av ny civil lagstiftning i Etiopien fortsatte förhandlingar enligt tidigare rådande normer och praxis i efterföljande trettio år (Quisumbing 2003:140). För att avgöra i landdispyter tillkallades medlare, vilka generellt sett var män och vilka fortsatte att agera utifrån sedvanerätt och lokal

praxis. Informella sociala institutioner är således minst lika viktiga för kvinnors självbestämmande och deras ställning inom familjen så som juridiska (Quisumbing 2003:140).

Kvinnors deltagande i samhället och i förhållande till frågor som rör land bygger till stor del på sociala regler för medlemskap och även om kvinnors deltagande varit förhållandevis lågt i reformprogram har dessa ofta kunnat dessa få sina behov tillgodosedda genom informella mekanismer, exempelvis genom sina relationer till manliga familjemedlemmar. Quisumbing har en poäng när hon betonar vikten av att synliggöra och ta tillvara på de informella systemen för landinnehav då hon menar att de informella kanalerna som fortsätter att operera trots formalisering kan öka kvinnors beroende ställning i förhållande till männen. Problemet med de informella systemen är att de är mer indirekta och ofta paternalistiska. Därför åberopar hon formella individuella rättigheter som bygger på och kombineras med de informella krav som existerar jämsides. Då de informella systemen ofta bestämmer lokal praxis är formella rättigheter i sig ej tillräckliga för att förändra kvinnors situation i förhållande till land (Quisumbing 2003:141-2).

Tillvägagångssätt för att stärka kvinnors landrättigheter, vilka betonar rättigheter formaliserade i lag kan kritiserats utifrån det faktum att människor med mindre makt kan vara begränsade i utkrävandet av dessa. Enligt Elson bör försök att stärka kvinnors landrättigheter utöver formalisering även inkludera och undersöka processerna genom vilka kvinnor artikulerar och kräver sina rättigheter, men även hur skyldigheter erkänns socialt. Försök att stärka kvinnors tillgång till och kontroll av land bör således enligt henne utgå ifrån grundprincipen om mänskliga rättigheter även om dessa bäst implementeras i kombination med lokala och sociala förutsättningar (Elson 2001:102).

5. Liberalism, formalisering och mänskliga rättigheter

Studier av land- och egendomsrättigheter i förhållande till jämlikhet bör enligt Rittich undersöka och problematisera egendomsregimernas natur samt rättigheternas substans, innehåll och innebörd vilket hon menar inte har gjorts inom forskningen för mänskliga rättigheter i tillräckligt stor utsträckning (Rittich 2005:88). Detta kapitel syftar främst till att problematisera liberalismens betydelse för förståelsen av land- och egendomsrättigheter generellt och mer specifikt den neoliberala ekonomiska agendans potentiella inverkan på kvinnors landrättigheter.

5.1 Mänskliga rättigheter och universalism

Samtidigt som jämställdhet mellan kvinnor och män förespråkas inom diskurser för demokratisering och mänskliga rättigheter i allt större utsträckning har det även växt fram en viss oro över att den neoliberala ekonomiska politiken skapar förhållanden som försvårar möjligheterna att förverkliga kvinnors rättigheter (Elson 2001:78). I förhållande till kvinnors tillgång till och kontroll av land kan det rättighetsbaserade perspektivet inom ramarna för utveckling innebära en del problem då diskurser för mänskliga rättigheter generellt sett inte fokuserar på frågor som berör prioriteringar, konkurrerande intressen och kompromisser (Elson 2001:79).

Odelbarheten mellan rättigheter som förespråkas genom diverse diskurser för mänskliga rättigheter bidrar till en del av de implementeringsproblem Walker berör och vilka redogjordes för i föregående kapitel. Rättigheter och jämlikhet tenderar att vara relativt abstrakta begrepp och kan därför vara svåra att översätta till konkreta handlingar och pragmatiska tillvägagångssätt. Rättighetsperspektivet behöver dock inte nödvändigtvis innebära att det i praxis inte tas hänsyn till kompromisser och prioriteringar, men odelbarheten i sig är ändå en grundläggande förståelse för mänskliga rättigheter som inte

alltid är förenlig med ekonomisk utveckling (Elson 2001:79). Klyftan mellan rättighetsdiskurser och diskurser för resursfördelning och ekonomisk utveckling är lättare att täppa igen om vi understryker det faktum att införlivandet av mänskliga rättigheter är en komplex process över långa tidsperioder och inte en enda lagstiftande handling vid ett tillfälle (Elson 2001:80).

5.1.2 Den feministiska och kulturellrelativistiska kritiken

Både den feministiska och kulturellrelativistiska kritiken av mänskliga rättigheter ifrågasätter den föreställda universalismen vilken härstammar från det liberala tänkandet. Enligt Deere och León ifrågasätter dessa teoretiska inriktningar huruvida mänskliga rättigheter är så pass inkluderande att de verkligen bör benämnas universella då begreppet historiskt sett exkluderat andra kulturer och grupper än västerländska män. Denna kritik är gemensam även om relativismen och feminismen utifrån olika grunder ifrågasätter hur rättigheter bör definieras, prioriteras och tillämpas (Deere 2001:230). Båda dessa perspektiv kan vara värda att ta i beaktande när det gäller land då det liberala egendoms perspektivet inte nödvändigtvis tar hänsyn till andra system för ägande och vidare har kritiserats för att inte vara genuskänsligt.

Generellt sett menar kulturellrelativister att moral inte kan vara universell då den snarare är beroende av kulturella och historiska kontexter och vidare att idén om individualism inte nödvändigtvis är förenlig med andra kulturer. Deere och León menar exempelvis att den inneboende individualismen i de mänskliga rättigheterna kan vara problematisk att tillämpa på många latinamerikanska ursprungsbefolkningar då moraliska principer generellt sett härstammar från förfäderna (Deere 2001:230). På grund av den historiska kontexten kopplas det individuella rättighetstänkandet i Latinamerika ofta ihop med kolonialismen. Generellt sett är ursprungsbefolkningarnas position i debatter över land att de kollektiva rättigheterna bör prioriteras före de individuella på grund av historien av kolonialism och den kulturella identitetens betydelse (Deere 2001: 231).

Den feministiska kritiken riktar sig dels mot att kvinnor inte varit med i själva skapandet av mänskliga rättigheter samt uppmärksammar behovet av att bryta uppdelningen eller dikotomisering av det offentliga och det privata som liberalismen generellt vidhåller. Denna position lyfter vidare fram hur mänskliga rättigheter inom den liberala traditionen generellt sett reglerat förhållandet mellan mannen och staten i den offentliga sfären, från vilken kvinnor ofta exkluderats. Då kvinnors underordnade ställning är särskilt påtaglig just inom den privata sfären menar vissa feminister att mänskliga rättigheter bör utvidgas till att

även omfatta denna eftersom kvinnors ställning inom den privata sfären även påverkar hennes möjligheter att utkräva sina rättigheter på den offentliga arenan. Generellt sett har liberalismen ofta kopplats samman med politiska och medborgerliga rättigheter, men då just främjandet av kvinnors socioekonomiska rättigheter är avgörande för självbestämmande är detta även något som den feministiska kritiken lyft fram mot liberalismen som ideologi (Deere 201:3231).

5.2 Ekonomisk neoliberalism

Den neoliberala agendan började växa fram under 1970-talet och under 1980-talet kom denna teoretiska inriktning att dominera den ekonomiska politiken i allt större utsträckning. Generellt sett förmodar denna skolbildning att de universella mänskliga rättigheterna bäst förverkligas i samhällen där statens roll är begränsad och där företagsamhet och ekonomisk tillväxt premieras (Elson 2001:80-1). Den neoliberala ekonomiska agendan har med sin betoning på stärkandet av privat egendom i stor utsträckning influerat synen på vad land och egendomsrättigheter bör innebära. I princip hela världen har denna agenda kommit att innebära en minskning i statens offentliga utgifter till förmån för den fria marknaden. Offentliga eller statligt ägda tillgångar och resurser har till stor del transformerats till privat ägande (Elson 2001:81).

Det finns en rad olika strömningar och teoribildningar inom ramarna för neoliberalism, men med en generell gemensam hållning att staten är det största hotet mot människors frihet. Det finns dock pragmatiska neoliberaler som är medvetna om att den neoliberala politiken inte alltid resulterar i ekonomisk tillväxt och att fattigdomen i världen har ökat. Detta har medfört att många liberaler tillåter ett visst utrymme för statlig styrning i frågor som rör den ekonomiska marknaden (Elson 2001:82).

Den primära skärningspunkten mellan neoliberal ekonomisk diskurs och mänskliga rättigheter är just egendomsrättigheter. Artikel 17 i FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna från 1948 lyder enligt följande: ”*Envar har rätt att äga egendom såväl ensam som i förening med andra*”. Rätten att äga egendom inklusive land konstrueras inom det neoliberala tänkandet som medförandes rätt att sälja land och rätten att göra profit genom att anställa andra människor. Vissa grenar av neoliberalismen betraktar vidare taxering och statliga regleringar som godtyckligt berövande av egendom. Det finns dock utrymme för

statliga interventioner om dessa generellt antas maximera den ekonomiska tillväxten och stimulera privat företagande (Elson 2001:83).

Den neoliberal agenda har allt mer kommit att ifrågasättas av akademiker och NGO:s dels på grund av dess sociala konsekvenser och det faktum att den neoliberal ekonomiska politiken inte alltid har lett till ekonomisk tillväxt. Det är dock svårt att uppskatta konsekvenserna av en viss ekonomisk politik i specifika kontexter då andra faktorer och förhållanden även spelar in. Olika sociala, ekonomiska och politiska processer äger oftast rum parallellt varav det är svårt att uppskatta effekten av en specifik övergripande ekonomisk politik (Elson 2001:85, 88). En stor del av kritiken har dock bestått i effekterna av neoliberal politik i förhållande till dess antagna konsekvenser för fattiga kvinnor. Det är dock särskilt svårt att undersöka effekterna av en särskild ekonomisk makropolitik just i förhållande till kvinnor då det generellt sett inte finns uppdaterad tillförlitlig statistik att tillgå som separerar kvinnor och män (Elson 2001:87-88).

Det finns dock stora potentiella risker att den neoliberal politiken försämrar kvinnors situation om den inte tar hänsyn till könsroller och skillnader som existerar inom hushållet och familjen samt inom arbetskraften och samhället i stort. Enligt Elson är det således av största vikt att ekonomiska handlingsplaner och politik tydliggör och lyfter fram sambandet mellan dessa och kvinnors rättigheter (Elson 2001:88-9).

Utifrån ett liberalt tänkande bör jämlikhet i förhållande till land förverkligas genom den fria marknaden, men ett problem är att marknaden inte kan erkänna det informella obetalda arbete som ofta utförs av kvinnor och det har vidare framkommit att marknadsstyrda reformer i praktiken prioriterat män (Elson 2001:105). Ökad efterfrågan på marknaden kan potentiellt leda till att kvinnor får större utrymme i arbetskraften, vilket kan leda till stärkta effektiva landrättigheter. Marknaden är dock ingen garanti då kvinnor i praktiken generellt sett träder in i marknadssystemet utan land, inga kontanta inkomster, minimal politisk makt och större ansvar för att försörja familjen (Quisumbing 2003:141, Lastarria- Cornhiel 1997:1326). På grund av de genusideologier som diskriminerar kvinnor kan det vara svårare för kvinnor att ackumulera det kapital som behövs för att köpa land eller för att investera i marken de brukar (Lastarria-Cornhiel 1997:1327).

5.3 Formalisering av system för landinnehav

Samtidigt som de sociala aspekterna av utveckling och globalisering samt jämlikhet mellan könen uppmärksammas allt mer har detta skett parallellt med en ökad betoning på juridiska och institutionella reformer som förespråkar ekonomisk tillväxt. Rittich menar vidare att det inom detta reformprojekt finns en tydlig koppling till en specifik typ av egendomsregim. Denna modell för egendom bygger enligt Rittich på att egendomsrättigheter tryggas genom formalisering av titlar. Dessa rättigheter bygger vidare på och befästs av ett individuellt ägarskap som till stor del är privatiserat. Regleringen är således minimaliserad eller eliminerad. Syftet med dessa typer av regimer är att öka värdet på land som tillgång genom att skapa marknader för land och egendom och underlätta transaktioner av landtitlar och intressen. Detta föreställs öka produktiviteten och den kommersiella användningen av land, vilket i sin tur föreställs bidra till en ökad ekonomisk tillväxt (Rittich 2005:88-9).

De specifika effekterna i förhållande till formalisering för kvinnors tillgång till och kontroll av land beror till stor del på den specifika kontexten. Formalisering och försök att trygga ägandet av land kan förbättra kvinnors status, men även leda till att kvinnor förlorar tillgången till eller kontrollen av land beroende på vem som i dessa reformprojekt får titel till marken. Formaliseringens konsekvenser är även beroende av vilka intressen som prioriteras och ges företräde i processen. Enligt Rittich är dessa frågor om intressen och makt kanske mer avgörande i förhållande till jämlikhet än kvinnors formella landrättigheter (Rittich 2005:88-90). Razavi menar utifrån ett mer kritiskt perspektiv att utvecklandet av marknader i land generellt sett har resulterat i ökade sociala orättvisor då marknaden ofta är mer exkluderande än andra system för ägande. Det har generellt varit så att de med mer ekonomiska resurser, information och makt tagit titlarna till land och ägande. Det har enligt henne vidare visat sig i flera studier att kvinnor generellt sett förlorat tillgången till land inom dessa reformprojekt medan män fått sina landrättigheter stärkta (Razavi 2003:21).

Den ökade betydelsen av landfördelning, egendomsregimer och tryggandet av det privata ägandet menar Rittich är ett strukturellt resultat av reformer som skett på den internationella arenan. Intresset för att trygga det privata ägandet har bland annat att göra med de avregleringar som skett i förhållande till marknaden och arbetskraft. Då staterna till följd av den ekonomiska globaliseringen tvingats skära ned på de offentliga kostnaderna har omfördelningar av land minskat. Detta har lämnat individer och hushåll mer beroende av de privata tillgångarna inklusive land (Rittich 2005:92).

5.4 Privatiseringsprocesser

Tillgång till resurser och välfärd är i den neoliberala eran privatiserade på flera olika sätt. Privatisering har bland annat skett i förhållande till offentligt ägande, företag och sjukvård. System för landinnehav och kapital privatiseras genom finansiell liberalisering nationellt och internationellt (Elson 2001:84). Enligt Elson har många jordbrukande kvinnor i Afrika söder om Sahara blivit särskilt drabbade av privatiseringen av land som skett i samband med att egendomsregimer i västerländsk stil introducerats och delvis ersatt icke-marknads inriktade system för landinnehav (Elson 2001:96). Vidare menar hon att formalisering av landäggande i samband med dessa privatiseringsprocesser har bidragit till att stärka kontrollen hos grupper med redan befästa maktpositioner till nackdel för kvinnors rättigheter och tillgång till land (Elson 2001:97).

Elson lyfter i sin text ”*Gender Justice, Human Rights, and Neo-liberal Economic Policies*” fram aspekter av den neoliberala ekonomiska agendan som medfört att kvinnors situation påverkats negativt. Däribland den ökade ekonomiska instabiliteten och statens reducerade förmåga att använda resurser för omfördelning och social säkerhet (Elson 2001:98). När det gäller den sociala tryggheten menar hon att regeringar begränsats på grund av liberaliseringen av handel som följt med den neoliberala agendan. Reducerade import- och exportskatter har inneburit mindre resurser för sociala åtgärder och omfördelningar i stort (Elson 2001:99).

Förverkligandet av jämställdhet inom den neoliberala kontexten kan således vara problematiskt då försök att stärka kvinnors tillgång till och kontroll av land är troliga att misslyckas om inte frågor om fördelning och omfördelning inkluderas i denna strävan (Rittich 2005:88). Elson menar att trots att Världsbanken i sin rapport ”*Engendering Development*” från 2001 i viss mån berör sambandet mellan genus och ekonomisk politik så tenderas statsansvaret för att motverka diskriminering att hamna i skymundan (Elson 2001:91).

6. Avslutande diskussion

6.1 Slutsatser

Genom uppsatsen har jag försökt visa att en rad olika faktorer samspelar och påverkar kvinnors effektiva landrättigheter. Trots att sociala normer och kulturella föreställningar inte är att underskatta när det gäller diskrimineringen av kvinnor i förhållande till land tror jag ändå i likhet med Deere och León att vi måste lyfta fram och fokusera på de frågor som rör den faktiska fördelningen av land om vi ska kunna förankra kvinnors formella rättigheter i det verkliga livet. Då fattigdomen i världen ökar i takt med att tillgången till land minskar tror jag att detta kommer bli problematiskt.

Då denna uppsats behandlat landrättigheter delvis som en del av utvecklingsinterventioner kan det förhoppningsvis finnas möjligheter att inom ramarna för internationellt bistånd kunna påverka kvinnors kontroll av land exempelvis genom landreformer. Detta bör då ske enligt handlingsplaner som tar de lokala kontexterna och lokal praxis i beaktande vid utformandet av dessa projekt. Vidare tror jag i likhet med Walker att genusperspektivet dels måste betraktas som grundläggande inom reformer och handlingsplaner samt kunna översättas till konkreta handlingar.

Då utvecklingsindustrin inom många andra områden insett att det inte är särskilt effektivt eller önskvärt att använda sig av en one-size-fits-all-modell bör detta även gälla i förhållande till de egendomsregimer som förespråkas i förhållande till land då dessa annars kan få negativa konsekvenser för jämlikheten mellan kvinnor och män i de specifika kontexterna. Rittich menar exempelvis att utvecklingsdiskurs och -policy tenderar att reducera land- och egendomsregimernas komplexitet i försöken att överföra dessa till andra kontexter inom olika utvecklingsinterventioner. Detta leder enligt henne till att man använder sig av en väldigt komprimerad förståelse av system för landinnehav som vanligtvis opererar inom marknadsbaserade samhällen (Rittich 2005:99-100).

Jag tror vidare att det är viktigt att inom dessa sammanhang, trots att formalisering av landsystem kan innebära större säkerhet och ekonomisk utveckling, betona att projekt som syftar till att stärka kontrollen av land alltid kommer att upprätthålla existerande intressen och

exkludera någon. På grund av sociala normer, brist på kapital och andra faktorer som begränsar kvinnors deltagande på marknaden är det troligt att kvinnor kommer att tillhöra den grupp som inom dessa reformprojekt och privatiseringsprocesser drabbas hårdast.

Formalisering av kvinnors rättigheter behöver inte vara oförenligt med omfördelning, positiv särbehandling och reglering, men jag tror att formalisering i sin ensamhet är ganska överksam i förhållande till kvinnors effektiva landrättigheter och i förhållande till den faktiska jämlikheten. Jag är medveten om att förverkligandet av dessa mål är sociala processer som är resurs- och tidskrävande och i bästa fall förverkligas progressivt, men jag tror att det kommer att krävas positiva åtgärder från staternas sida i form av positiv särbehandling och omfördelningar om skillnaderna i tillgång till och kontroll av land ska kunna minska i någon större utsträckning. Utifrån min synpunkt är det åtminstone önskvärt att beakta dessa frågor om än inte särskilt realistiskt då omfördelningar kräver resurser för att kompensera förlorarna.

Vägen till faktisk jämlikhet i förhållande till land bör således betraktas som ett progressivt förverkligande och jag har svårt att förespråka en specifik typ av rättigheter som generellt sätt kommer att kunna stärka kvinnors tillgång till och kontroll av land. Jag tror att det bästa sättet att förverkliga kvinnors effektiva landrättigheter är att anpassa utformningen av dessa utifrån den specifika kontexten i motsats till Agarwal som förespråkar självständiga rättigheter framför allt annat. Denna typ av rättigheter och tillvägagångssätt är kanske inte helt lämplig i alla kontexter, vilket Walker påpekat.

Formaliserade rättigheter i förhållande till land är viktiga då de kan innebära en säkerhet och ett upprätthållande av kvinnors krav och rätt till land, men formalisering i sig kan inte garantera de sociala processer som är nödvändiga för att stärka kvinnors tillgång till och kontroll av land. Jag anser således att formalisering bör ses som ett verktyg i strävan efter jämlikhet snarare än som ett mål i sig. Formalisering av rättigheter ska inte vara ett sätt för staterna att undkomma de verkliga frågorna som berör land, det vill säga den faktiska fördelningen och de bakomliggande maktförhållandena. Även om formella landrättigheter är en bra utgångspunkt måste de kunna översättas till de olika kontexterna för att de ska kunna göra någon verklig skillnad.

Frågan om fördelning av land och kvinnors effektiva landrättigheter är således lika mycket politiska frågor som juridiska. Makroekonomisk politik måste vare sig den är neoliberal eller inte etablera länken mellan ekonomisk politik och förverkligandet av kvinnors rättigheter till land. Vidare bör begreppet i sig problematiseras i högre grad av både makthavare, inom utvecklingsindustrin och inom forskningen för kvinnors rättigheter.

6.2 Diskussion av slutsatser

Jag är medveten om att mina slutsatser över formalisering av kvinnors rättigheter som tillvägagångssätt i förhållande till kvinnors emancipation i mindre grad grundar sig på undersökningar av formalismens positiva effekter. Detta har att göra med att jag snarare velat lyfta fram formalismens begränsningar i förhållande till jämlikhet, men jag skulle gärna se att framtida studier görs i förhållande till kontexter där formaliserade rättigheter kunnat översättas till praxis och påverkat den faktiska jämställdheten i positiv riktning. Detsamma gäller i förhållande till mina slutsatser i den neoliberala frågan där jag på grund av ideologins nuvarande dominans över den ekonomiska makropolitiken valt att lyfta fram de negativa aspekterna i förhållande till jämlikhet. Därför har jag således inte i lika hög grad fokuserat på dess potentiella positiva effekter för kvinnors rättigheter och emancipation.

I motsats till denna uppsats som syftar till att visa på generella faktorer som påverkar kvinnors tillgång till och kontroll av land tror jag att det hade varit intressant och önskvärt med fler empiriska studier som undersöker effekterna av en specifik ekonomisk politik och specifika utvecklingsinterventioner i särskilda kontexter. De slutsatser jag presenterat här syftar till att ge förslag på aspekter som jag utifrån mina tolkningar av tidigare litteratur inom ämnet anser bör problematiseras och diskuteras i större utsträckning inom forskning för genusrelationer, kvinnors rättigheter, bistånd och ekonomisk utveckling.

7. Litteraturförteckning

7.1 Litteratur

Agarwal, B. (1994). *"A Field of One's Own: Gender and Land Rights in South Asia"*, Cambridge University Press: Cambridge, New York.

Anthias, F och Yuval- Davis, N. (1993). *"Connecting Race and Gender"* i *"Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-Racist Struggle"*, Taylor & Francis Ltd: London, New York.

Deere, D. C, och León, M. (2001) *"Empowering Women: Land and Property Rights in Latin America"*, University of Pittsburgh Press: Pittsburgh.

Elson, D. (2001) *"Gender Justice, Human Rights, and Neo-liberal Economic Policies"* i *"Gender Justice, Development, and Rights"*, Molyneux M. och Razavi, S (red.), Oxford University Press: Oxford, New York.

Hallberg, M. (1992). *"Kunskap och kön: En studie av feministisk vetenskapsteori"*, Daidalos: Göteborg.

Kevane, M. (2004). *"Women and Development in Africa: How Gender Works"*, Lynne Rienner Publishers: Boulder, London.

Lastarria-Cornhiel, S. (1997) *"Impact of Privatization on Gender and Property Rights in Africa"* i *World Development*, Vol. 25, No. 8, sid. 1317-1333, Elsevier Science Ltd, Storbritannien.

Lee- Smith, D. och Trujillo, C. H. (2006) *"Unequal Rights: Women and Property"* i *"Women and Gender Equity in Development Theory and Practice: Institutions, Resources and*

Mobilization”, Jaquette, J. S. och Summerfield, G. (red.), Duke University Press: Durham, London.

Mason, K. O. och Carlsson, H. M. (2005) ”*The Development Impact of Gender Equality in Land Rights*” i ”*Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement*”, Alston, P. och Robinson M. (red.), Oxford University Press: Oxford, New York.

Pryse, M. (2000) ”*Trans/Feminist Methodology: Bridges to Interdisciplinary Thinking*” i NWSA Journal, Vol. 12, No. 2, sid. 105-118, Indiana University Press.

Quisumbing, A. (2003) ”*Social Capital, Legal Institutions and Property Rights: Overview*” i ”*Household Decisions, Gender and Development: A Synthesis of Recent Research*”, Quisumbing (red.) International Food Policy Research Institute: Washington, D.C.

Razavi, S. (2003). ”*Introduction: Agrarian Change, Gender and Land Rights*” i ”*Agrarian Change, Gender and Land Rights*”, Razavi, S. (red.), United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Blackwell Publishing Ltd: Oxford, Malden.

Rittich, K. (2005) ”*The Properties of Gender Equality*” i ”*Human Rights and Development: Towards Mutual Reinforcement*”, Alston, P. och Robinson M. (red.), Oxford University Press: Oxford, New York.

Walker, C. (2003). ”*Piety in the Sky? Gender Policy and Land Reform in South Africa*”, i ”*Agrarian Change, Gender and Land Rights*”, Razavi, S. (red.) United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Blackwell Publishing Ltd: Oxford, Malden.

Wanyeki, M. (2003) ”*Introduction*” i ”*Women and Land in Africa: Culture, Religion and Realizing Women’s Rights*”, Wanyeki, M. (red.) Zed Books Ltd: London, New York.

Whitehead, A. och Tsikata, D. (2003) ”*Policy Discourses on Women’s Land Rights in Sub-Saharan Africa: The Implications of the Re-turn to the Customary*” i ”*Agrarian Change, Gender and Land Rights*”, Razavi, S. (red.), United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), Blackwell Publishing Ltd: Oxford, Malden.

7.2 Övrigt referensmaterial

Convention on the Elimination of All Discrimination Against All Women:

FN:s Kvinnokonvention antagen i New York 18 december 1979/ Trädde ikraft 3 september 1981.

FAO: Facts and Figures, Food and Agricultural Organization, hämtad 070503

<http://www.fao.org/Gender/en/agrib4-e.htm>

Mikkelsen, B. m.fl. (2002), ”*Mainstreaming Gender Equality: Sida’s Support for the Promotion of Gender Equality in Partner Countries*”, Sida Evaluation Report 02/01, Elanders Novum: Göteborg.

UNDP (2002) ”*Gender Equality*” hämtad 070508 från <http://www.undp.org/women/> : under UNDP’s Agenda, United Nations’ Development Programme, november 2002.

UN-HABITAT (2006). ”*Shared Tenure Options for Women: A Global Overview*”, United Nations’ Human Settlement Programme: Kenya. Juli 2005.

United Nations’ Universal Declaration of Human Rights: Antagen 10 december 1948.

Women Watch: Division for the Advancement of Women: CEDAW : State Parties hämtat 2007-05-08 <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/states.htm>